

Ш

ШАНТАЖ (франц. *chantage* – вимагання, від *faire chanter*, букв. – примушувати співати, шантажувати) – залякування погрозою викрити або розголосити з певною метою факти, відомості, які можуть скомпрометувати, зганьбити особу; погроза розголошення компрометуючих або ін. відомостей, які потерпіла особа (її рідні і близькі) бажає зберегти в таємниці, а також залякування заподіянням ін. шкоди. Термін «Ш.» запропоновано на початку 19 ст. відомим франц. детективом, засновником першого приватного детективного агентства Е.-Ф. Відоком. На сьогодні слово «Ш.» нерідко використовується у широкому розумінні як загроза будь-яких негативних наслідків у разі невиконання вимог. У зв'язку із цим виділяють такі види Ш.: політичний, емоційний, сімейний, дитячий, майновий, кримінальний та ін. Політичний Ш. – погроза розголосити фактичні або вигадані події з наклепницькою метою, щоб позбавити супротивника можливості вести політичну діяльність або її ускладнити. Він може бути як публічний, так і прихований, відомий лише декільком особам. Часто є одним із засобів політики окремих держав, партій, угруповань та політичних рухів. Емоційний шантаж розглядається як певна психологічна форма маніпулювання

індивідом (застосовують, як правило, рідні, близькі один одному люди). У правовій сфері Ш. являє собою одну із форм кримінального мобінгу (від англ. *mob* – нападати, оточувати, утискувати), який виражається у вимаганні та пригніченні кримінальними елементами волі особистості шляхом залякування, погрози розголошення компрометуючих, ганебних або ін. відомостей як дійсних, так і сфабрикованих. Останнім часом поширеності набуває Ш. через мережу Інтернет, мобільний телефон, від чужого імені та ін. Ш. може здійснюватися в усній або письмовій формі, шляхом запису на аудіо або відео, від свого імені або чужого, за телефоном або через мережу Інтернет, SMS-повідомленням або відеозверненням та ін.

У чинному КК України зміст «Ш.» передбачено законодавцем у диспозиціях злочинів, передбачених у ч. 1 ст. 120 КК, ч. 1 ст. 149 КК, ч. 2 ст. 154 КК, ч. 1 ст. 189 КК, ч. 1 ст. 258¹ КК, ч. 1 ст. 303 КК та ч. 1 ст. 386 КК і передбачається саме як спосіб учинення даних злочинів, про що прямо зазначається. Ш. при вчиненні вказаних злочинів є альтернативою ін. зазначеним у статтях способам. Так, у ст. 120 КК України при доведенні особи до самогубства Ш. є альтернативним жорсткому з нею поводженню, примусу до протиправних дій або систематичного приниження людської гідності. У ч. 1 ст. 149 КК України передбачено відповідальність за торгівлю людьми або здійснення ін. незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації,

з використанням Ш., тому Ш. передбачено поряд із такими способами вчинення, як обман та уразливий стан потерпілої особи. У цій статті законодавець визначає насильство та погрозу застосування насильства як кваліфікуючу ознаку. У ст. 258¹ КК України (втягнення особи у вчинення терористичного акту або примушування до вчинення терористичного акту з використанням Ш.) та ст. 303 КК України (втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до зайняття проституцією з використанням Ш.) поряд із такими способами містяться ще й такі, як насильство та погроза застосування насильства. У ст. 189 КК України (вимагання) та ст. 386 КК України (перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх від відмови від давання показань чи висновку) Ш. є способом учинення злочину, альтернативним погрозі насильством, пошкодженню або знищенню майна. Додатково в диспозиції ст. 189 КК України альтернативним Ш. є погроза обмеження прав, свобод або законних інтересів, а в ст. 386 КК України – погроза вбивством. Ш. при вчиненні вказаних злочинів є альтернативним ін. зазначеним у статтях способам. У ч. 2 ст. 154 КК України (примушування до вступу в статевий зв'язок) Ш. виступає як кваліфікуюча ознака, особливий різновид примушування, поряд із погрозою знищення, пошкодження або вилучення майна, тобто Ш. як альтернативний спосіб учинення злочинів включається у диспозиції норм разом із різними ін. способами і може бути способом учинення злочину, що характеризує кваліфікований склад. Тому Ш. розглядається як різновид пси-

хічного насильства, сутність якого полягає у залякуванні погрозою викрити або розголосити певні факти, відомості щодо потерпілої особи або її рідних і близьких осіб, які можуть скомпрометувати або зганьбити потерпілу (її рідних і близьких), щоб тим самим примусити вчинити певні дії або втягти її у незаконну діяльність.

Осн. ознаками Ш. виступають: а) погроза; б) зміст даної погрози; в) адресати погрози. Погроза розглядається як психічний вплив на особу. Вона має бути реальною, тобто потерпіла особа не сумнівається в можливості її виконання. Зміст погрози при Ш. становлять відомості, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці. Під такими відомостями розуміють будь-які факти з минулого або сьогочасного життя потерпілого або його близьких родичів (навіть уже померлих), розголошення яких може спричинити шкоду їх честі та гідності. Такі відомості можуть стосуватися як поведінки самого потерпілого чи його родичів, так й ін. життєвих обставин, до яких хтось із них був причетний. Ці відомості можуть відповідати дійсності або бути наклепницькими. Адресатами погрози при Ш. є потерпілий та його близькі родичі. При цьому не має значення коло та широта адресатів, кому можуть бути надані такі відомості (поширені серед великої кількості осіб, у трудовому колективі, одній особі). Дійсність погрози з боку шантажиста і реальність намагання примусити потерпілу особу вчинити певні дії або втягти її у незаконну діяльність значною мірою визначається тим, наскільки важливим для жертви є намагання (бажання) приховати від

оточуючих інформацію, розголошенням якої погрожує злочинець. Тому при розслідуванні злочинів цієї категорії потрібно з'ясувати суб'єктивну значимість для потерпілого інформації, оприлюдненням якої погрожує шантажист, а також факту її розголошення та оприлюднення. Так, напр., те, що є достатньо глибоко особистим, ніяк не призначене й небажане для публічного оприлюднення для однієї особи, ін. суб'єкт розцінює досить нейтрально, індиферентно і ставиться до залякування погрозою розголошення таких відомостей досить спокійно. Подібні відмінності багато у чому визначаються статтю особи, її віком, соціальним статусом, системою цінностей, а також особливостями характеру, індивідуально-психологічними характеристиками (напр., такими як вразливість, чуттєвість до зовнішніх впливів, оцінок, думок та дій оточуючих людей тощо). Тому при розслідуванні таких злочинів доцільне залучення спеціальних психологічних знань у формі судово-психологічної експертизи потерпілого. При цьому перед експертами-психологами слід поставити питання про те, якими є особистісні особливості суб'єкта, потерпілого від Ш., в якому психологічному стані він перебував до і після його примушення вчинити певні дії або втягти його у незаконну діяльність, яка особистісна значимість для потерпілого інформації, розголошенням якої погрожував злочинець. Відповіді на ці запитання дають можливість оцінити інтенсивність психологічного впливу на жертву Ш., визначити, чи була вона здатна (в силу специфіки особистості або особливостей психологічного стану) до самостій-

ного прийняття рішення, або її воля була повністю або частково пригнічена злочинцем. Часто Ш. є наслідком віктимного способу життя жертви, причиною віктимної поведінки потерпілої особи.

Лит.: Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. Х., 1982; Иванова В. В. Преступное насилие. М., 2002; Сердюк Л. В. Насилие: криминологическое и уголовно-правовое исследование. М., 2002; Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз). Х., 2007; Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія. Х., 2008.

В. М. Шевчук.

ШАХРАЙСТВО – злочин, що полягає у заволодінні чужим майном або придбанні права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (ст. 190 КК України). Специфічний спосіб заволодіння майном (обман або зловживання довірою) відрізняє Ш. від суміжних складів злочину. У криміналістиці розрізняють такі види Ш.: Ш. у сфері обігу житла (нерухомості), Ш. на споживчому ринку, Ш. у сфері вексельних відносин, Ш. у галузі високих технологій, Ш. у галузі мобільних і телекомунікаційних систем, Інтернет-Ш. (напр., підроблене повідомлення з онлайн-ового аукціону про продаж лота, якого там немає; неповне одержання товару або одержання в неналежному вигляді; пропозиція високоприбуткової роботи вдома; ділові пропозиції з явно завищеною оцінкою очікуваного прибутку та ін.) тощо. У криміналістичній характеристиці Ш. виокремлюють способи вчинення злочину. Залежно від спрямова-

УДК 340(477)(031)
ББК 67(4УКР)я2
В27

Редакційна колегія 20-го тому:

В. Ю. Шепітько (голова),
В. А. Журавель (заступник голови),
В. О. Коновалова, В. В. Тіщенко,
В. М. Шевчук, Б. В. Щур

В27 Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. — Харків : Право, 2016. — .
ISBN 978-966-937-048-8

Т. 20 : Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — 2018. — 952 с. : іл.

ISBN 978-966-937-250-5

Видання є систематизованим зведенням про поняття, категорії, теорії та вчення криміналістики, судової експертизи та юридичної психології, їх окремі засоби, прийоми, методи та рекомендації. Розглядається теоретико-методологічне підґрунтя наукових концепцій та практика реалізації криміналістичних, психологічних та експертних методів, методик і технологій. Наводяться відомості про наукові та інші видання з криміналістики, судової експертизи та юридичної психології. Надаються довідкові дані про відомих українських та зарубіжних учених.

Розраховане на науковців, викладачів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, співробітників органів кримінальної юстиції, судових експертів, судових психологів, а також усіх, хто цікавиться проблемами криміналістики, судової експертизи та юридичної психології.

УДК 340(477)(031)
ББК 67(4УКР)я2

ISBN 978-966-937-250-5 (т. 20)
ISBN 978-966-937-048-8

© Національна академія правових наук України, 2018
© Інститут держави і права імені В. М. Корецького
НАН України, 2018
© Національний юридичний університет імені Яро-
слава Мудрого, 2018
© Видавництво «Право», 2018